

14

Kastesystemet

Kastesystemet er en religiøst begrundet klassedeling som gennemsyrrer hinduismen og det indiske samfund. Den består af to "lag": fire hovedkaster og mange tusinde kasteorganisationer. I dette kapitel gennemgås kastesystemets forskellige religiøse og samfundsmæssige aspekter.

14.1 Hvad er kastesystemet?

Der findes næppe noget samfund som ikke har en eller anden form for social klassedeling. Hinduismens kastesystem kan beskrives som et sådant system af sociale klasser, men det er helt specielt fordi det er religiøst begrundet. I princippet gælder kastesystemet kun for hinduer, men i praksis omfatter det hele Indiens befolkning. Ordet kaste blev først brugt af de portugisere som kom til Indien i 1500-tallet. Det kommer fra det latinske ord *castus*, som betyder "renhed". I den engelske form *caste* bruges det stadig meget – også i Indien. Men det dækker over to forskellige indiske ord: *varna* og *jati*, som repræsenterer to forskellige lag i kastesystemet.

Varna er primært et *teoretisk* begreb baseret på de klassiske religiøse tekster. Derfor er *varnasystemet* statisk, dvs. det ændrer sig ikke. Der er fire *varnaer*: præstekasten, krigerkastet, erhvervslivets kaste og tjenernes kaste. Dertil kommer en meget stor gruppe af kasteløse. På illustration 40 ser man *varnasystemet* fremstillet grafisk.

Jatier er derimod et *empirisk* fænomen, dvs. faktisk eksisterende grupper som man kan observere. Der findes flere tusinde *jatier*, og den enkelte *jati* kan være delt op i "under-jatier". Paradoksalt nok er også den "kasteløse" befolkning opdelt i "kaster" – *jatier*. *Jatisystemet* er *dynamisk*, dvs. det udvikler sig over tid: Nye *jatier* kan opstå, og en *jati* kan ændre status i forhold til *varnasystemet*.

Sammenfattende kan man altså sige at kastesystemet består af to niveauer: *varna* og *jati*. Men man skal være opmærksom på at det er en forenkling.

14.2 Varna-systemet

Ordet varna betyder "farve" på sanskrit. Man ved ikke med sikkerhed hvorfor det hedder sådan; der findes to bud på en forklaring. Den ene er at det henviser til hudfarve. Arierne, som indvandrede i Nordindien i 2. årtusinde f.Kr., var lyse i huden, mens den eksisterende befolkning, draviderne, var mørke. Arierne blev den dominerende befolkningsgruppe, og de blev til de højeste kaster. Det gælder stadig til en vis grad at højkastefolk typisk er lysere i huden end lavkastefolk, men kun til en vis grad. Det er nemlig også generelt sådan at nordindere typisk er lysere i huden end sydindere. I Sydindien er det helt almindeligt at højkastefolk er mørke i huden.

Den anden forklaring på betydningen af ordet varna er at det henviser til at hver af hovedkasterne forbindes med en symbolsk farve. Denne farve forbindes med en af de tre *guna*'er, dvs. de egenskaber som alting i denne verden er sammensat af. Balancen mellem disse egenskaber bestemmer hvordan en ting eller et fænomen er.

De fire varnaer kan sammenlignes med de fire *stænder* man regnede med i de europæiske samfund i middelalderen: adel, præster, borgere og bønder. Her var der netop tale om at samfundet var inddelt i hovedklasser med forskel-

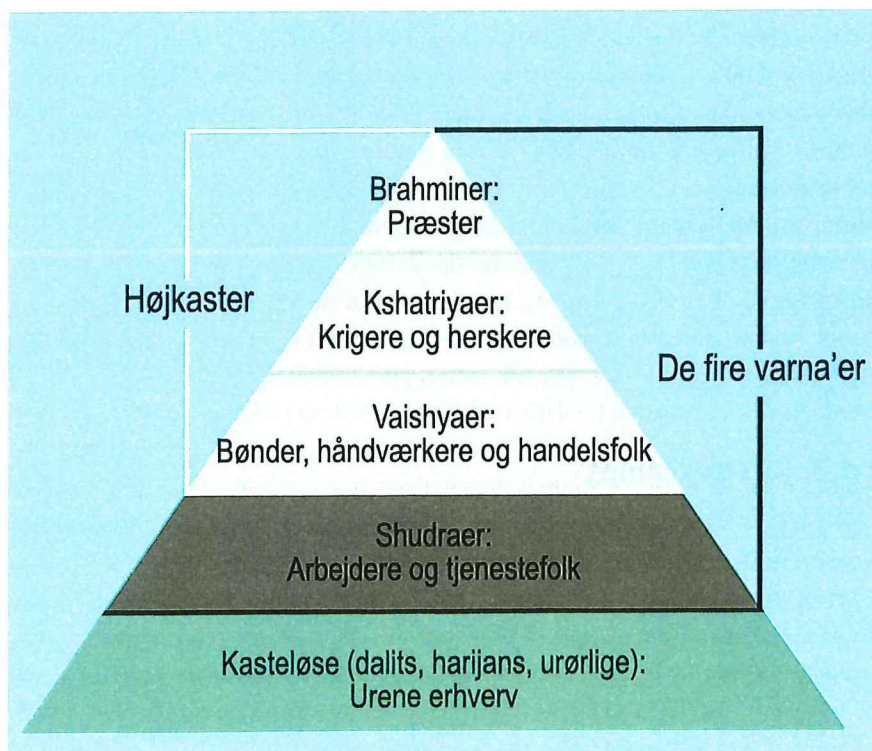

ILLUSTRATION 40.
Kastesystemet.

lige funktioner og forskellig grad af status og magt. Men det indiske system er naturligvis anderledes, og i dag er det ikke udtryk for en praktisk arbejdsdeling, men for teoretiske begreber som man kan identificere sig med.

Den første varna hedder *brahmin* (stavemåden *brahman* er strengt taget mere korrekt, men ikke så almindelig). Det er kasten for præster. Dens farve er hvid, hvilket står for den guna som hedder *sattva*: renhed og lethed. Brahminernes opgave er at opretholde forholdet til guderne, at kende ritualerne og de hellige tekster og at videreføre lærdommen til nye generationer.

Den anden varna hedder *kshatriya*. Det er kasten for krigere og konger. Dens farve er rød, og det svarer til den guna som hedder *rajas*, og som repræsenterer lidenskab og energi. Kshatriyaernes opgave er at styre landet og forsvare samfundsordenen.

Den tredje varna hedder *vaishya*. Det er kasten for landmænd, købmænd osv. – altså "erhvervslivet". Dens farve er gul, hvilket repræsenterer jorden. Somme tider sættes den i forbindelse med gunaen *rajas*, lige som krigerkasten. Vaishyaernes opgave er at sikre samfundets materielle velfærd.

Den fjerde varna hedder *shudra*. Det er kasten for dem der står til tjeneste for andre – som fæstebønder, ufaglærte, tjenestefolk osv. Dens farve er sort; denne farve repræsenterer mørke og træghed. Det svarer til den guna som hedder *tamas*.

De *kasteløse* er helt uden for varnasystemet. De er arbejdere og tjenestefolk på et lavere niveau end shudraerne. Deres opgave er at udføre opgaver som er rituelt urene, for eksempel som skraldemænd, lokumsrensere eller garvere. De er derfor selv urene og betragtes traditionelt som *urørlige*.

Der er et skel mellem de tre højeste varnaer på den ene side og den fjerde varna, shudraerne, på den anden side. I de tre højeste varnaer gennemgår de mandlige medlemmer et ritual hvor de får den hellige tråd og derved bliver "to-gange-fødte" (se kapitel 13). Medlemmer af de tre øverste varnaer kaldes derfor højkastefolk, shudraer kaldes lavkastefolk. Et endnu skarpere skel går mellem de fire varnaer på den ene side og de kasteløse på den anden.

14.3 Jati-systemet

Ordet *jati* betyder "fødsel" på sanskrit. Det hentyder naturligvis til at man fødes ind i en bestemt *jati* – lige som man fødes ind i en bestemt varna.

Jati-systemet er den måde kastesystemet viser sig på i praksis, dets empiriske form. En *jati* er en gruppe af familier som tilhører samme erhvervsgruppe i en landsby, en by eller et område. Den *kan* være organiseret som noget der ligner en forening med en bestyrelse, og tidligere kunne den have en funktion som mindede om gamle dages håndværkerlav her i landet. I dag er der som regel

snarere tale om et udslag af social bevidsthed: Man ved at det er her man hører til, uden at man ligefrem er "organiseret" medlem af en jati.

Der findes ikke en udtømmende oversigt over Indiens jati'er. Nogle forskere antager at der er omkring 3.000 jatier, som igen kan inddeles i 25.000 underjatier. Det er upræcise tal, men det giver en ide om hvad det er for nogle størrelser vi taler om.

Også blandt kasteløse er der forskellige jati'er, hvilket jo er noget forvirrende. Endnu en mærkelig kendsgerning er at der også er forskellige jati'er blandt muslimer, kristne og andre ikke-hinduer.

En bestemt jati hører til et bestemt sted i varna-systemet. For eksempel er rajput en kriger-jati som hører til i kshyatriya-varna'en, og banya en købmands-jati som hører til i vayshia-varnaen. Jati-systemet udvikler sig hele tiden. Det betyder blandt andet at den indbyrdes rangorden mellem jati'erne kan ændre sig.

14.4 De religiøse begrundelser for kastesystemet

Som nævnt ovenfor hænger hele tankegangen i kastesystemet sammen med den måde man ser på verden på i den hinduistiske filosofi. Der er også en myte i en af de ældste Vedaer (Se tekst 34) som giver forklaringen på at samfundet er opdelt i disse kaster. Den handler om Purusha [Purusha], et kæmpemæssigt urmenneske som dækker hele jorden og mere til. Ved en kosmisk offerhandling opstår de forskellige varnaer af forskellige dele af Purushas legeme: brahminerne af hovedet, kshatriyaerne af armene, vaishyaerne af lårene og shudraerne af fødderne. Med lidt velvilje passer det næsten bogstaveligt med forholdene i et traditionelt samfund: Præster bruger hovedet, krigere armene, landmænd lårene og tjenere fødderne. Det passer også symbolsk at de højeste kaster kommer fra de "fineste" dele af Purushas legeme.

Menneskers placering i kastesystemet passer også sammen med ideen om *karma*, dvs. den lovmæssighed som gør at alle ens handlinger har konsekvenser ud i al fremtid, også i de kommende genfødsler. Set i det perspektiv er det logisk at den karma man bærer med sig, bestemmer i hvilken kaste man fødes. Det er derfor ikke uretfærdigt at nogle fødes til en højkastetilværelse og andre til et liv som kasteløse; det er tværtimod udtryk for en højere retfærdighed.

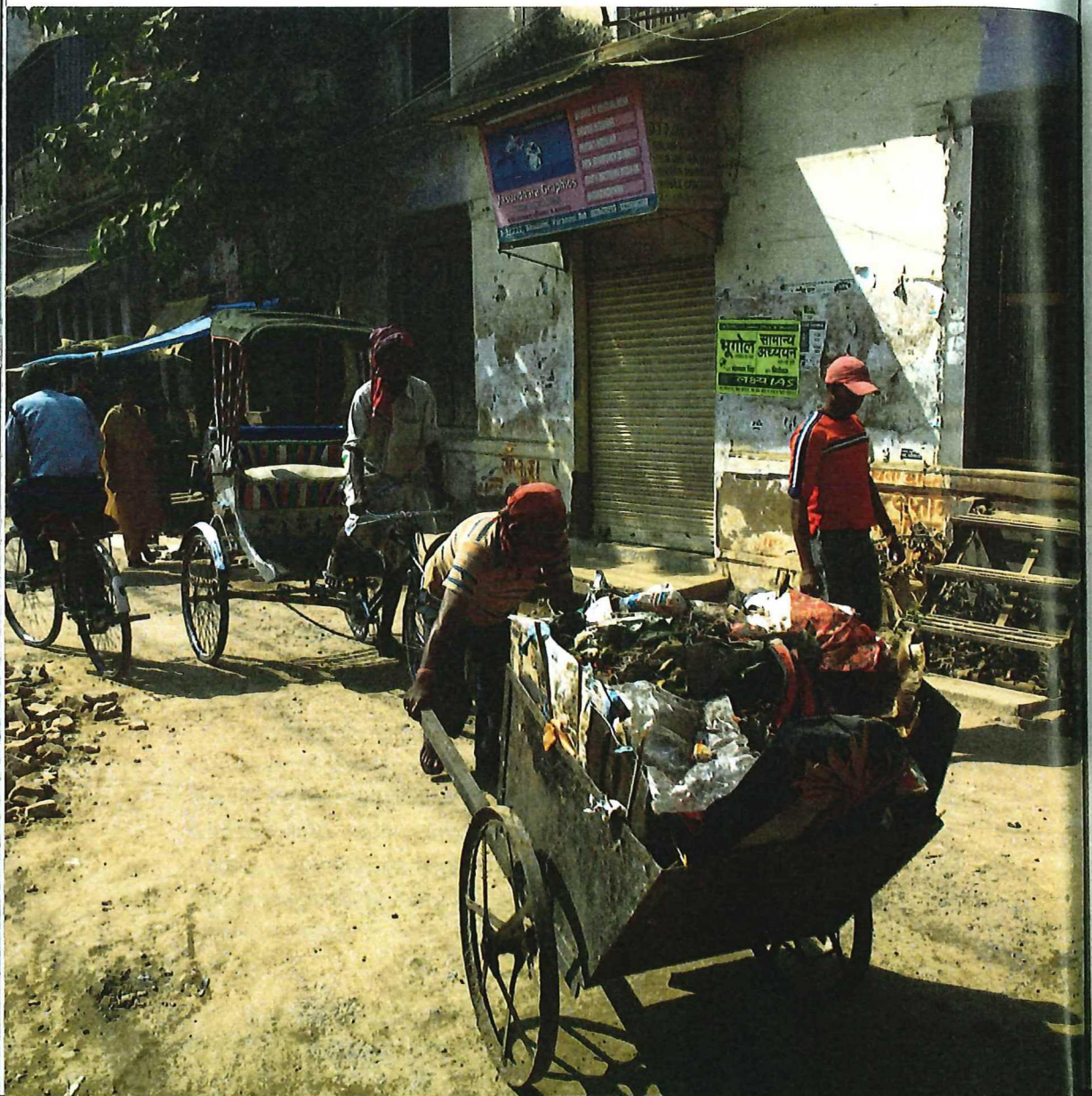
Da hinduismen for alvor tog form i århundrederne omkring Kristi fødsel, blev også mange af de vigtigste hellige bøger skrevet. En af dem er Manus Lovbog, som rummer regler for en mængde konkrete forhold i hinduers liv, herunder kasteforhold. Heri kan man finde eksempler på præcise regler for hvem der må gifte sig med hvem, hvad straffen er for at bryde reglerne osv. (se tekst 35).

14.5 Renhed og urenhed

Den rangorden mellem samfundets grupper som ligger i kastesystemet, er baseret på en forestilling om forskellige grader af renhed og urenhed. Brahminere er rene, kasteløse er urene. De kaster som ligger derimellem, har forskellige grader af renhed. Der er ikke tale om fysisk og hygiejnisk renhed, men om symbolsk eller rituel renhed. Somme tider falder de to ting dog sammen.

Eksempler på det urene er alt hvad der kommer ud af kroppen, specielt ekskrementer. Traditionelt er rengøring af toiletter et af de mest foragtede jobs,

ILLUSTRATION 41. Skraldemanden i forgrunden er utvivlsomt dalit (kasteløs).

og det varetages af de laveste jatier blandt de kasteløse. Andre meget urene erhverv er dem der har at gøre med døde dyr eller mennesker. Det er derfor kasteløse eller lavkastefolk som fremstiller sko og andre lædervarer, fordi læderet kommer fra døde dyr. Det er en speciel jati som tager sig af håndteringen af lig og ceremonierne i forbindelse med ligbrænding. De har en paradoks status: På den ene side respekteres de fordi de varetager en meget vigtig funktion, på den anden side foragtes de for deres urenhed og deres stilling som kasteløse.

De personer som kommer i berøring med urene ting, bærer urenheden med sig. Derfor må de traditionelt ikke berøre eller endda nærme sig højkastefolk. I ældre tid var der absurd strenge regler om hvor mange skridts afstand en kasteløs skulle holde fra en højkastehindu. I dag er det kun få der tænker så strengt, og det er selvfølgelig umuligt at håndhæve så strenge regler i et moderne samfund. Men hos mange højkastehinduer er der stadig rester af denne tankegang.

14.6 Kastepligt og arbejdsdeling

De som forsvaret kastesystemet, vil normalt pege på to ting: Det er udtryk for en fornuftig samfundsmæssig arbejdsdeling, og det giver hvert enkelt menneske en god og tryk fornemmelse af hvad der er dets pligt. I sin mildeste form kan man sige at kastesystemets arbejdsdeling ikke ligger så langt fra det vi kender fra de vestlige samfund. Selv om vi har en principiel forestilling om at alle mennesker er lige, accepterer de fleste at der er store uligheder mellem forskellige erhvervsgrupper med hensyn til indtægt, indflydelse og livsforventninger. Forskellen fra kastesystemet er dog at man i vesten fastholder et princip om at der skal være adgang til social mobilitet.

I den traditionelle hinduisme er forestillingen om at et menneskes pligt (*dharma*) er afhængig af dets kaste, meget vigtig. Den enkeltes pligt kaldes *swadharma* (*swa*: "selv"). Det ser man et eksempel på i Bhagavadgita, hvor Krishna belærer Arjuna om at det er hans pligt at kæmpe da han jo hører til krigerkasten. Denne forestilling om at ens moralske pligt – og dermed moralske normer i det hele taget – er afhængig af hvem man er, er afgørende i hinduistisk etik. Hvis man er højkastehindu, er det en synd at arbejde med skind, hvis man tilhører en skomager-jati, er det ens pligt.

Også renhed/urenhed-problematikken kan anskues ud fra det synspunkt at de forskellige kaster supplerer hinanden – hvis man vel at mærke kan leve med at der ikke er lige vilkår for de rene og de urene. De rene brahminere kan jo nemlig slet ikke klare sig uden at have de urene kasteløse til at vaske toiletter og arrangere ligbrændinger. Og de kasteløse kan ikke klare sig uden brahminerne til at stå for de religiøse ritualer.

14.7 Kastesystemet i praksis

Der findes ikke "kastemærker" som viser hvilken kaste en person tilhører. Ordet bruges somme tider om de vandrette eller lodrette streger nogle hinduer har i panden, men de viser hvilken gud man dyrker; her bruges ordet kaste altså egentlig forkert.

Som udenforstående kan man godt undre sig over hvordan man kan vide hvilken kaste en person tilhører. I gamle dage var det enkelt. I en landsby vidste man hvem de andre var, og hvem de var i familie med. Normalt boede de forskellige kaste grupper i bestemte gader og kvarterer i landsbyen, og kasteordenen gennemsyrede hele samfundet. Sådan er det stadig nogle steder ude på landet, men i moderne storbyer er situationen selvfølgelig en helt anden. Her kan det dårligt lade sig gøre at undgå at komme i kontakt med folk af lav kaste, men det kan godt lade sig gøre at undgå at komme i nærkontakt med dem.

Fuldstændig som vi har en fornemmelse af hvordan vi skal placere de mennesker vi møder i forhold til socialgruppe ud fra påklædning, opførsel, hvordan man taler osv., kan en inder også placere en medborger – nogenlunde – i forhold til kaste. I et land med en så rodfæstet rangordning som det indiske er der naturligvis langt flere signaler af den type.

I dag har mange millioner indere jobs i nye brancher som der ikke er taget højde for i kastesystemet, for eksempel i IT-virksomheder. I selve arbejdslivet kan det naturligvis ikke lade sig gøre at undgå at møde folk fra "forkerte" kaster. Men typisk vil kaste være en faktor når man bestemmer sig for hvem man sætter sig ved siden af i kantinen, for slet ikke at tale om hvem man gifter sig med, og hvem man omgås privat. Kastesystemet udvikler sig, men der er ikke noget der tyder på at det er ved at forsvinde.

Hinduistiske indvandrere i Danmark er generelt godt integreret i det danske samfund, og kaste forhold har derfor ikke nogen betydning i dagliglivet i almindelighed. Men når det gælder unges valg af ægtefælle, er der en tendens til at man forsøger at finde en partner af passende kaste.

14.8 De kasteløse i dag

Hele ideen i kastesystemet står i skærende kontrast til de idealer om lighed og ikke-diskrimination som gælder i et moderne samfund. Mest iøjnefaldende er problemet i forhold til den femtedel af den indiske befolkning som udgøres af de kasteløse. De forskellige betegnelser som har været brugt om dem gennem tiderne, afspejler en historisk udvikling. Tidligere blev de netop betegnet som kasteløse (*outcastes*) eller urørlige (*untouchables*). Mahatma Gandhi agiterede med stor styrke mod begrebet urørlighed og bekæmpede de aspekter af kastesystemet som begrænsede menneskers omgang med hinanden. Han opfandt derfor en

ny betegnelse for de kasteløse: *haryans*, som normalt oversættes "Guds børn" (Hari er et andet navn for guden Vishnu). Det blev den gængse betegnelse for kasteløse i en lang årrække efter at Indien blev selvstændigt i 1947. Siden omkring 1990 er en ny betegnelse dukket op: *dalits* (ordret: "undertrykte"). Ordet bruges nu også på dansk: dalit, dalitter. Ordet kommer fra dalitterne selv. Ideen er at hvis man siger ligeud at der er tale om en undertrykt befolkningsgruppe, er det også lettere at kæmpe mod undertrykkelsen. Dalit er i dag den politisk korrekte betegnelse og den der bruges i medierne i Indien.

Da Indien blev uafhængigt i 1947, udarbejdede man også en ny forfatning (grundlov); den trådte i kraft i 1950. Den er præget af moderne ideer om menneskerettigheder. Det betød dog ikke, som mange tror, at kastesystemet er afskaffet. Men *urørlighed* erklæres for afskaffet og forbudt, og *diskrimination* på grund af kaste er forbudt. Det er altså for eksempel ikke ulovligt at annoncere efter en ægtefælle af bestemt kaste, men det er ulovligt at forbyde kasteløse adgang til templerne (som det var almindeligt tidligere) eller at holde dem ude fra en arbejdsplads.

For at fremme ligheden mellem kasterne har man også indført et kvotesystem sådan at et betydeligt antal pladser på uddannelsesinstitutioner og offentlige arbejdspladser er reserveret til kasteløse og lavkastefolk. Men kasteløse er ikke blot én ting, og shudraer er tit næsten lige så dårligt stillet. Dertil kommer at forskellige stammefolk som lever i bjerg- og skovegne, også traditionelt diskrimineres. Der findes derfor et ganske indviklet system med forskellige grupper med betegnelser som *scheduled castes* og *other backward castes and tribes* og lignende.

Denne "reservationspolitik", som den kaldes i den offentlige debat, er stærkt omdiskuteret. På den ene side gør den stor gavn ved at sikre at et betydeligt antal indere som ellers var dårligt stillet, faktisk får en uddannelse og et arbejde i kraft af den. På den anden side fastlåser den også befolkningen i bestemte kategorier. For at kunne opnå adgang til en kvote, må man jo være registreret som tilhørende en "backward caste". Det medfører mærkelige forhold som for eksempel at grupper af kristne kasteløse, som principielt ikke tilhører nogen kaste netop fordi de er kristne, kæmper for at blive registreret som kasteløse. Dertil kommer at ordningen medfører utilfredshed hos højkasteindere, som kan opleve at det er sværere for dem at få en uddannelsesplads eller et job end deres kvalifikationer egentlig berettiger dem til.

Da Indien i 2011 gennemførte den grundige folketælling som gennemføres hvert tiende år, var der en livlig debat om hvorvidt man i folketællingen skulle registrere og offentliggøre tallene for fordelingen på kaster – det var sidst blevet gjort af briterne i 1931. Argumentet *for* var at det ville være et godt redskab til at bekæmpe ulighed og diskrimination. Argumentet *mod* var at det ville gra-

ve grøfter i befolkningen og fastholde folk i bestemte kategorier. Parlamentet vedtog faktisk at inkludere optælling af kaster i folketællingen, men dataene er endnu ikke bearbejdet og offentliggjort.

Test dig selv

1. Hvilke to "lag" består kastesystemet af, og hvad er den grundlæggende forskel mellem dem?
2. Hvad betyder ordet *varna*, og hvordan kan man forklare dets betydning?
3. Hvilke fire varnaer findes der, og hvilke opgaver har de traditionelt?
4. Hvad er en *jati*, og hvor mange jatier findes der?
5. På hvilken måde forklarer myten om Purusha at der er fire varnaer?
6. På hvilken måde kan begrebet *karma* forklare hvilken kaste man fødes i?
7. Hvilken rolle spiller renhed og urenhed i forhold til kasterne?
8. Hvad er den korrekte betegnelse for kasteløse i dag?
9. Hvordan søger man i det indiske samfund at forbedre vilkårene for kasteløse og lavkastefolk?

Anbefalede tekster

Tekst 29. Rigveda: Purushahymnen

Tekst 30. Manus Lovbog

Tekst 6. Bhagavadgita

Tekst 31. VHP: Kastesystemet i dag

Tekst 32. Ilaiah: Hvorfor jeg ikke er hindu

Tekst 25. Gandhi: Hinduismen